

Зміст

Вступ. Технічна еволюція: «меми» замість генів	9
Розділ перший	
Панування на морі. Великі гармати	16
Повільна революція	16
<i>Залізні, але уразливі</i>	<i>28</i>
«Еволюційний вибух» броненосців	31
<i>На таран!</i>	<i>47</i>
<i>Великі гармати на маленьких кораблях, або Справді «кишенькові лінкори»</i>	<i>55</i>
Баштові кораблі	65
<i>Гармати річок</i>	<i>85</i>
Середні гармати на великих кораблях	96
<i>Прибережні броненосці</i>	<i>103</i>
Дредноути — крихка могутність	109
<i>Антикрейсерські крейсери</i>	<i>122</i>
<i>Лінкори — «острівні карлики»</i>	<i>133</i>
Гучне завершення епохи	137
<i>«Ракетні» лінкори</i>	<i>159</i>

Розділ другий	
Контроль над океаном. Плавучі летовища.	164
Аеростатоносці	164
<i>Перехідна форма</i>	169
Змагання «кузенів» — звичайні та гідроавіаносці	171
<i>Авіація і артилерія/ракетни</i> <i>на одній платформі</i>	196
Авіаносці: великі та легкі	205
«Ерзац-авіаносці» тотальної війни	239
Нові «мешканці» палуб: реактивні літаки, вертольоти, дрони	249
Універсальні десантники	275
 Заключна частина	
(Не)основні кораблі майбутнього.	284
 Додаток. Словник-показчик згаданих назв кораблів та їхніх типів	290
 Вибрані джерела	348

Вступ

Технічна еволюція: «меми» замість генів

Коли порівнюєш поступову зміну класів кораблів з еволюцією біологічних груп, виникає відчуття подібності цих процесів. Прояви багатьох закономірностей біологічної еволюції можна простежити, вивчаючи історичні зміни «бойових платформ» для ведення війни на морі.

Приміром, у ході еволюції певної біологічної групи в багатьох випадках поступово зростають розміри її представників, які «захоплюють» нові екологічні ніші. У кораблів так само. Тоннаж американських авіаносців зі зміною поколінь збільшився майже у вісім разів. Сучасні патрульні кораблі (найменший за розмірами клас бойових кораблів) більші за деякі крейсери ХІХ століття.

У ході еволюції зникають чи кардинально зменшуються недіяльні органи, наприклад, хвіст у людиноподібних мавп чи задні кінцівки у китів. А авіаносці, щоб вивільнити простір для основного інструмента — бойової авіації, позбулися гармат середнього калібру, які спочатку на них установлювали. Натомість функція захисту авіаносця, крім його власної авіагрупи, перейшла до кораблів ескорту, які завжди його супроводжують в умовах бою.

І біологічні групи, і класи кораблів можуть вимерти. Нині скелети динозаврів трапляються в гірських породах або в музеях.

Музеями стали й деякі броненосці, що збереглися до нашого часу.

Ці паралелі не випадкові. І живі істоти, і кораблі борються за існування. Кількість необхідних для цього ресурсів обмежена. Тож в умовах конкуренції досконаліші форми залишають менш досконалі «за бортом».

Утім між технологічним і біологічним розвитком є і кардинальні відмінності. Стосовно природної еволюції гіпотезу «розумного творіння» неможливо ані довести, ані спростувати. А значить, вона не належить до сфери науки. А кораблі очевидно є породженням мислячих істот. Відповідно їхні властивості заздалегідь визначені задумом конструкторів і побажаннями замовників.

Кораблі не паруються. Отже, у них не варто шукати ознак поширеної у тваринному світі так званої втечі Фішера — гіпертрофованих проявів для приваблення сексуального партнера. Таких як оленячі роги чи пір'я райських птахів. Ще важливіше, що кожен корабель, хоч зазвичай має певні риси попередників, — результат індивідуального «акту творіння». Ба більше, якщо живі істоти зберігають упродовж життя закладені генами риси, кораблі впродовж служби можна перебудувати, змінивши технічні характеристики і навіть цільове призначення.

Це уможлиблює еволюцію конструкції навіть на одному кораблі. Так, британський «Ф'юріос» будувався як доволі своєрідний, але лінійний крейсер, призначений для артилерійського бою. Ще в процесі будівництва його переробили на авіаносець, проте він зберіг одну з двох величезних 457-міліметрових гармат. Потім його знову перепросектували, встановивши дві політні палуби на носі та кормі й остаточно позбавивши гармат головного калібру. Врешті-решт після короткої служби під час Першої світової війни корабель ще раз капітально переробили, і тепер він отримав безперервну літну палубу і став класичним авіаносцем.

Такий вигляд «Ф'юріос» мав 1917 року з боку корми.

Розмноження в біології — це процес передавання генів від покоління до покоління. Кораблі розмножуються «мемами». Звісно, не дотепними «вірусними» «демотиваторами». А в значенні, у якому цей термін запропонував за аналогією з генами еволюційний біолог Річард Докінз. Тобто шляхом поширення «одиниць культурної інформації», які люди передають одне одному.

Приміром, майже одразу після винаходу в США інноваційного баштового броненосця «Монітор», подібні кораблі почали будувати в Російській імперії та Швеції. На той час російська абсолютна монархія у Євразії була союзником американської демократії, оскільки обидві мали спільних противників — Велику Британію та Францію, а також обидві постали перед викликом «сепаратизму» — Конфедерації для Вашингтону та польських повстанців для Санкт-Петербурга. Тож американці передали союзникам у Росії не лише креслення кораблів, а навіть попередні результати випробувань.

Натомість Швеція, яка конкурувала з Росією на Балтиці, мала більш ніж персональний зв'язок з автором ідеї нового класу кораблів Джоном Ерікссоном, шведом за походженням, що зберіг емоційні зв'язки із «землею батьків». Він надав шведському уряду допомогу в посиленні боєздатності шведського флоту і навіть подарував гармати для першого шведського монітора, названого на його честь.

Стосовно природної еволюції виживання — об'єктивний факт. Зайця або з'їла рись, або він утік. У кораблів «вимирання» може стати результатом суб'єктивного рішення щодо їх корисності. Зникнення британських лінійних кораблів у 1950-х не пов'язане із загибеллю в бою чи навіть з неможливістю фінансувати їх утримання.

Просто британський уряд зменшив ресурси, які надавав на флот, щоб зберегти ефективніші за нових умов авіаносці. Фінансування флоту зменшили, виходячи як з об'єктивних наслідків виснаження ресурсів унаслідок Другої світової війни, так і знову ж таки внаслідок суб'єктивно встановленого пріоритету для британського уряду — побудови «держави загального добробуту».

Проте суб'єктивність рішень у сфері будівництва й утримання кораблів пов'язана з певним баченням реальності, а не просто примха. Кораблі — це дуже дорого. Рішення про їх будівництво можуть коштувати мільярди доларів. Тут ідеться про інструмент війни, а значить, і про людські життя (і не лише їх екіпажів), а в окремих випадках навіть про саме існування держави.

Звісно, і тут можуть впливати різні людські чинники. Іноді дещо сентиментальні. Приміром, свого часу британці не відправили на злам і зберегли у складі флоту флагманський корабель адмірала Нельсона «Вікторі». Крім того, престиж сам по собі теж може бути політичним активом. Адже володіння, наприклад, авіаносцем, хай навіть із примарними перспективами успішного використання в бою, певним чином конвертується в політичні дивіденди, як зовнішні, так і внутрішні.

Але загалом можна сказати, що кораблі існують, конкурують і взаємодіють у стратегічному середовищі. І не лише між собою, а також з іншими інструментами своєї та реально чи потенційно ворожих держав. Такими, як танки, балістичні ракети, бомбардувальники, ударні безпілотники, розвідка та дипломати, пільгові позики і торговельні ембарго.

Принаймні частково стратегічне середовище існує в людській уяві, у головах «стратегів», хоч коріниться, безумовно, в реальності. Це створює своєрідні ефекти для еволюції кораблів (як і іншої зброї), які суттєво відрізняються від наслідків конкуренції в природних екосистемах. Приміром, результатом битви за Мідвей 1942 року стало потоплення чотирьох японських і одного американського авіаносця. У битві взяли участь також японські лінкори, жоден з яких не постраждав. Але й американці, і японці переорієнтували доступні ресурси з будівництва лінкорів на авіаносці.

Жодної загадки тут немає: хід битви, як і попередньої в Кораловому морі, показав, що основною ударною зброєю стала палубна авіація, а море контролює той, хто контролює повітря над ним. Цілком зрозуміло, що противники намагалися насамперед знищити ворожі «плавучі летовища», що було найефективнішим способом перемоги. Натомість лінійні кораблі фактично втратили можливість діяти самостійно, що «зсунуло» їх униз у списку пріоритетів при розподілі ресурсів.

Пропонована книжка — спроба в загальних рисах описати еволюцію основних бойових кораблів у стратегічному середовищі, як результат взаємодії численних різноспрямованих впливів політичних амбіцій, технологічних можливостей і фінансових обмежень, поглядів адміралів на тактику застосування флоту, врахування досвіду потенційного чи реального противника і, не в останню чергу, закономірностей та випадковостей війни.

Основний корабель (англ. capital ship) — це не конкретна конструкція, а скоріш певне визначальне стратегічне призначення: